

ciologie a vztah sociologického výzkumu k praxi komplexního řízení společnosti.

Na závěrečném plenárním zasedání, po dokončení diskuse, byla jednomyslně schválena rezoluce konference, kterou Sociologický časopis již otiskl.

Porada dovršila proces institucionalizace sociologie v ČSSR a podala přehled o stavu dosavadní práce jak na úseku obecné sociologie, tak na úseku jednotlivých sociologických disciplín. Konfrontovala současný stav sociologické práce s požadavky, které kladou na sociologii potřeby výstavby socialismu v ČSSR, se stavem sociologické práce v ostatních socialistických zemích i s požadavky, které klade celková úroveň světové sociologie, a vytýčila základní směry další práce. Porada v podstatě splnila úkoly, které si položila.

Celkové výsledky konference, její klady i záporny jsou odrazem vývojového stavu sociologie v ČSSR. Módní zájem o sociologii rozšířil značně počet účastníků nad původně předpokládaný počet. I když část pracovníků se zúčastnila konference spíše pasivně ve funkci pozorovatelů a část využila konference spíše jako příležitost ke školení, měla masová účast na této první konferenci především ten význam, že si účastníci mohli konfrontovat své vlastní možnosti a aspirace se skutečnými požadavky, které sociologie jako vědní obor klade. Vzhledem k tomu, že konference usilovala o přechod od kvantitativního rozvoje k rozvoji kvalitativnímu, splnila i po této stránce svůj účel.

Porada konstatovala, že přes dosavadní péči stranických, školských a akademických orgánů zaostává materiální a kádrové vybavení naší sociologie za úkoly, které před ní stojí. Jde především o dobudování sítě sociologických pracovišť, o dobudování slovenských pracovišť tak, aby mohly být prováděny úspěšné celostátní výzkumy, a v neposlední řadě jde o kádrové a materiální zabezpečení evidence a koordinace empirických výzkumů, které by mělo sehrát důležitou roli při zvyšování kvality výzkumů a zamezit negativní jevy provázející živelný rozvoj výzkumů.

V dalším období minimálně čtyř let nelze počítat s obdobnou obecnou celostátní konferencí, ale především s dílčími konferencemi monotematickými, kde by byly zhodnoceny výsledky našich vnitřních i mezinárodních komparativních výzkumů a kde by výsledky našeho bádání byly konfrontovány nejen s obdobnými výsledky v socialistických zemích, ale ve světovém měřítku. Je nutno předpokládat, že příští celostátní konference bude podstatně výběrovější než první porada, a po této stránce bude mít poněkud odlišnou funkci.

Po poměrně úspěšném vystoupení československých sociologů na VI. světovém sociologickém kongresu v Evianu jde o první rozsáhlejší veřejnou akci, již se představili českoslovenští sociologové před naší i mezinárodní veřejností. Je možno konstatovat, že československá sociologie získala v krátké

době spolehlivý přehled o celkovém stavu světové sociologie, že nastoupené směry bádání jsou produktivní a na úrovni současné světové vědy, přičemž se velmi výrazně projevuje úsilí o prosazení tvůrčího marxistického přístupu v rozvíjení disciplíny. Celkově je možno říci, že konference upevnila prestiž československé sociologie a ukázala možnosti její participace jak na úseku vědeckého řízení socialistické společnosti, tak na úseku mezinárodní konfrontace ideologií. Výrazným rysem rozvoje československé sociologie je úsilí o spojování teoretických a empirických hledisek v sociologické práci. V tomto směru bylo prospěšné, že zejména v sekci „Sociologické problémy vědeckotechnické revoluce v současné etapě světového vývoje, problémy koexistence a sociální revoluce“ bylo možno konfrontovat filosofické a sociologické přístupy k dané problematice a ujasnit si jejich komplementárnost. Jistým nedostatkem je poměrná izolovanost obecné sociologie a speciálních sociologických disciplín, kde namnoze převládá dosud iniciativa pracovníků ostatních vědních oborů, nikoli sociologů. Jisté nebezpečí se projevuje i v tom, že základní výzkum v oblasti metodologie značně předstihl možnosti svého reálného uplatnění v konkrétních empirických výzkumech a hrozí na tomto úseku určitá nezdravá izolace. Jistá disproporce se jeví mezi široce a dlouhodobě založeným základním výzkumem na jedné straně a často nekvalifikovanými, mekoordinovanými, živelnými drobnými výzkumy na straně druhé. V plánu vědecké práce chybějí především méně rozsáhlé krátkodobé výzkumy strategického významu pro teorii i praxi.

Jistou nevýhodou konference byla skutečnost, že byla uspořádána v poměrně malém časovém odstupu od Světového kongresu v Evianu, proto nemohla po odborné stránce překročit úroveň přímou československé delegace na Světovém sociologickém kongresu.

Podstatným kladem politické atmosféry konference bylo pozitivní, optimistické ovzduší, přesvědčení o možnosti účinné pomoci rozvoji socialismu. Na konferenci nechyběly kritické projevy k současnému stavu naší socialistické společnosti, nebyly to však projevy akademického skepticismu, ale projevy reálného úsilí o zlepšení daného stavu, prováděné konkrétním úsilím o věcné řešení situace.

Dalším kladným rysem jednání bylo živé střetávání názorů i osobních věcně podložených stanovisek, diskuse provázená osobní angažovaností, nezastírající názorové diference, ale usilující o překonávání těchto diferencí na úrovni vědy. Tato tvůrčí atmosféra vynikla zejména na diskusích u kulatého stolu, které se prokázaly jako velmi účinný prostředek výměny názorů a vyjasnění stanovisek.

Konference potvrdila, že rámec marxismu je dosti široký pro integrování všech vědecky cenných podnětů světové vědy a dává dostatek prostoru pro střetávání názorů, které je životodárnou púdou pro rozvoj

vědy. Orientace na sociologické tradice může být plodná jen potud, pokud přispívá soudobému tvůrčímu úsilí o rozvoj marxistické sociologie a nemá tendence ustrnout v samoučelnosti.

Výrazným rysem konference byla politická angažovanost většiny účastníků, intenzivní zájem o politickou problematiku našeho života. Jak na plenárním zasedání, tak v jednotlivých sekcích a zejména pak v diskusích u kulatého stolu k problematice sociologie politiky se projevilo cílevědomé úsilí o využití sociologie v politické praxi naší společnosti. Zejména kladně je nutno hodnotit zájem o vytvoření sociálně politického modelu řízení naší společnosti, který by doplňoval koncepci nového způsobu ekonomického řízení a plně respektoval nové socialistické kvality naší společnosti. V tomto smyslu upozornila konference na nutnost intenzivnějšího koordinovaného rozvoje sociologie politiky.

Konference měla v pravém slova smyslu pracovní charakter. V maximální míře se vyhnula formálním projevům a orientovala se na otevřené řešení problémů. Výhodné umístění konference umožnilo maximální pracovní soustředění, takže lze říci, že účastníci produktivně využili celé denní doby i mimo čas stanovený k zasedáním. Konference dala příležitost k osobním kontaktům pracovníků příbuzného zaměření, poněkud málo času bylo vyhrazeno společenským kontaktům mimopracovním. Zejména je nutno vyzdvihnout intenzitu práce v jednotlivých sekcích. Sekce si prodlužovaly čas určený k zasedání, organizovaly si mimořádná zasedání; účast však byla tak živá, že zdaleka se nedostali ke slovu všichni zájemci. Většina sekcí proto plánuje pro budoucí období samostatné konference. Pozoruhodný byl zájem o diskuse u kulatého stolu, které, ač improvizované, trvaly dlouho přes určený čas a místnosti nebyly s to pojmout všechny zájemce.

Pozitivně je nutno hodnotit účast sociologů ostatních socialistických zemí. Účast neměla oficiální, formální charakter; zahraniční hosté v plénu, v sekcích i v diskusích u kulatého stolu vystupovali několikrát, a to přímo k otevřeným diskusním otázkám, čímž významně pomohli při řešení diskusních otázek. Vystoupení hostů se neomezila na předem připravené projevy; významná byla především jejich účast v bezprostřední diskusí. Nešlo o zdvořilostní projevy; i zde se uplatnilo živé střetávání názorů a koncepcí na jednotné základní bázi marxismu. Konference byla v podstatě první příležitostí k tak široké mezinárodní výměně názorů sociologů socialistických zemí a v tomto směru sehrála pozitivní roli. Prokázala možnost vytvořit mezinárodní frontu sociologů — marxistů, která by mohla výrazně ovlivnit vývoj světové sociologie.

Předsednictvo porady usilovalo o to, aby entuziasmus ve přístupu československých sociologů ke složitým úkolům, které vyplývají z požadavků rozvoje vědy a praxe, byl doplněn realismem v očekávání konkrétních

výsledků rozvoje vědy, neboť čas k rozvoji sociologie v ČSSR byl příliš krátký a sociologie nemůže splnit často přemrštěné, iluzorní očekávání jednotlivých sociologů, popřípadě veřejnosti. V tomto smyslu byly vysloveny požadavky sociologů i na zástupce tiskových orgánů, zejména požadavky týkající se serióznosti popularizace sociologické práce a jejích výsledků.

Závěry celostátní porady se již staly základním vodítkem pro činnost vědeckého kolegia filosofie a sociologie ČSAV i Československé sociologické společnosti.

Na zpracování zprávy se podíleli: M. Kašab, P. Machonin, I. Dubská, D. Slejška, J. Musil, L. Kotačka, J. Tauber, F. Kahuda, L. Růžička, B. Weiner, V. Lamser, Z. Strmiska, M. Soukup, A. Jurovský a další.

Na závěr metodologického semináře

Jestliže se stalo v poslední době na setkáních sociologů a v denním tisku téměř zvukem poukazovat na nízkou úroveň mnoha našich sociologických výzkumů, je podstatně méně shody v tom, jak neutěšený stav napravit. Někdo vidí lék v publikaci instruktivních příruček, jiný se zasazuje o schvalování a kontrolu výzkumů, další radí počkat, dokud se nevyškolí kvalifikovaní odborníci. Debataje se a život jde zatím dál, výzkumy se rodí, v Polské kultuře a v Sovětské knize se na pultech objevují kvalitní metodologické příručky v jazycích našich čilejších sousedů a filosofická fakulta v Praze připravuje už druhý ročník sociologů spíše pro katedrovou práci než pro praktickou činnost. Situace však přece jen není tak černá. V lednu letošního roku například skončil, a dlužno říci, že úspěšně, třísemestrální kurs teorie a praxe sociologického výzkumu, uspořádaný v Praze sekci metod a technik Sociologické společnosti.

Kurs byl určen v prvé řadě pracovníkům provádějícím v rámci svého zaměstnání sociologický výzkum; formou postgraduálního školení jim měl poskytnout solidní základní znalosti potřebné pro přípravu výzkumu, práci v terénu i zpracování získaných informací. Vedl jej a přednášel v něm doc. dr. V. Lamser CSc. ze Sociologického ústavu ČSAV. Vyučovalo se jednou za čtrnáct dní vždy po celý den: dopoledne bylo věnováno přednáškám, odpoledne obvykle cvičením, v nichž frekventanti kursu vystupovali s vlastními příspěvky.

Program kursu se zhruba shodoval s osnovou nedávno vyšlé Lamserovy práce *Základy sociologického výzkumu*, rozšířenou ovšem o řadu aplikací a aktualizací. V prvním semestru, zahájeném v říjnu 1965, se probíraly obecné metodologické otázky vědy, problematika různých druhů sociologického výzkumu a jeho hlavních fází. Podrobná pozornost byla věnována přípravě fází výzkumu. Druhý semestr navázal na jaře 1966 výkladem o pozorování a jeho různých technikách, otázkami kvantifikace a detailním rozбором experimentální, monografické, historické a typologické proce-

dury. Třetí semestr měl na pořadu témata o problémech měření a konstrukci různých ukazatelů, programování výzkumu, o středních hodnotách a jejich použití pro typologii, o variabilitě společenských jevů a o problémech kauzality. K tomu účelu byly zařazeny též souběžné přednášky J. Řeháka ze Sociologického ústavu ČSAV o některých matematicko-statistických pojmech a principech. V nich byla probírána látka o rozložení četností, středních hodnotách, měření rozptýlení, asymetrie a excesu, principy testování statistických hypotéz a některé konkrétní testy parametrické i neparametrické (včetně pořadové korelace).

V rámci semináře byla též pořádána dvě dvoudenní soustředění. První se konalo v Hradištku u Střehovic v červnu 1966. Jeho úkolem bylo shrnout látku obou prvních semestrů a v referátech účastníků a společné diskusi se vyjádřit k probraným tématům. Druhé soustředění se konalo v lednu 1967 v Peci pod Sněžkou. Vytčený cíl byl zde již vyšší, neboť účastníci měli přednést své seminární práce, které byly již výsledkem vlastních výzkumných zkušeností. Toto druhé soustředění se od prvního lišilo především vyšší kvalitou referátů a vyšší úrovní diskusních připomínek. Uveďme zde alespoň názvy a autory deseti přednesených seminárních prací:

Z. Brixiová (Propagační služba, Praha): *Příprava sociologického výzkumu na téma Samota a sblížení*,

Dr. J. Čiháková (Ústav organizace zdravotnictví): *Výzkum funkce závodních lékařů v SONP Kladno, Postoj pacienta k závodní zdravotní péči v SONP Kladno*,

M. Hrubý (Osvětový ústav Praha): *Výzkum profilu osobnosti osvětového pracovníka*,
Z. Kadlecová (Čs. rozhlas Praha): *O technice panelové analýzy a možnostech jejího využití při výzkumu poslechu rozhlasu*,

Dr. Z. Kopecká (Výzkumný ústav organizace zdravotnictví): *Výzkum péče o akutně nemocné dítě v rodině*,

K. Kříž (VŠE Praha): *O metodice výzkumu brigád socialistické práce, O problémech konstrukce dotazníku*,

B. Pinkava (Orgalen, Dvůr Králové): *Pozorovací chyby při výzkumech prováděných technikou rozhovoru*,

Dr. O. Osmančík, Dr. Z. Švancar (Výzkumný ústav kriminologický): *Výzkum příčin kriminality mládeže*,

Dr. S. Utěšený (Ústav pro jazyk český ČSAV): *Perspektivy sociologického výzkumu české jazykové situace*.

Zvláště bychom chtěli vyzvednout společný referát dr. Osmančíka a dr. Švancara a vystoupení dr. Utěšeného, které měly značnou metodickou úroveň a shrnovaly řadu zajímavých praktických zkušeností. Soustředění bylo velmi úspěšné a nemálo přispělo k vytvoření neformálního prostředí mezi účastníky, kteří závěrem vyslovili požadavek podobné akce pro absolventy semi-

náře opakovat a vytvořit tak podmínky k pravidelné výměně výzkumných zkušeností.

Kursu se zúčastnilo 79 posluchačů a 34 jej ukončilo. Složení účastníků výmluvně dokládá skutečnost, že v současné době se u nás sociologizuje řada velmi rozmanitých oborů. Zastoupeni byli kromě sociologů z profese i právníci, lékaři, ekonomové, osvětáři, jazykovědci, pracovníci dopravy, textilního průmyslu, redaktoři a další. Kurs nesporně splnil svůj úkol a jeho absolventi se také netajili spokojeností. Hlavní zásluhu lze přičíst po odborné i pedagogické stránce vynikajícímu vedení kursu, značnou roli jistě hrál i zájem a iniciativa posluchačů. K jeho úrovni přispěla i rozmanitost pracovních oborů, které posluchači reprezentovali. Umožňovala vzájemné myšlenkové obohacení a ověřování metodologické problematiky na výzkumech nejrůznější povahy. Příští metodologická školení podobného typu, která již budou moci stavět na zkušenostech tohoto kursu, bude pravděpodobně účelné tematicky více zúžit a pokud budou zamýšlena jako kursy postgraduální, i značně zprísnit.

A abychom se vrátili k úvodním větám. Systematická školení tohoto typu jsou zřejmě jednou z účinných cest, jak za dnešních okolností pozdvihnout úroveň sociologického výzkumu.

M. Illner, J. Řehák

Sociální psychologie na XVIII. mezinárodním psychologickém kongresu v Moskvě

XVIII. mezinárodní psychologický kongres byl uspořádán Mezinárodní unií vědecké psychologie ve dnech 4.–11. srpna v Moskvě. Byl největším ze všech dosud konaných kongresů, zúčastnilo se ho téměř šest tisíc psychologů a pracovníků příbuzných oborů. Jednání probíhalo kromě úvodního a závěrečného zasedání a tří večerních přednášek v třiceti osmi sympoziiích a deseti tematických sekcích, a to paralelně ve čtyřech prodech.

Na kongresu byly zevrubně posouzeny otázky biologických a fyziologických základů psychiky, otázky obecné a vývojové psychologie a otázky sociální psychologie. V tomto sdělení se omezím na sociální psychologii.¹ Sociální psychologii byla věnována čtyři symposia.

1. Symposium *Teoretické a metodologické problémy sociální psychologie* organizované L. Festingerem (Stanford, USA) ukázalo, že pro soudobou sociální psychologii je typický obrat od empirismu ke snaze o hlubší teoretické a metodologické pojetí spojené s rozmachem experimentálního výzkumu.

D. I. Česnokov (Moskva) v referátu *Sociální psychologie a sociologie* vymezil předměty těchto věd takto: sociologie zkou-

má nejobecnější zákony vývoje společnosti, vzájemné působení všech jejích stránek, kdežto sociální psychologie jako část psychologických věd zkoumá vztahy osobností vůči sobě navzájem, v kolektivech a vůči kolektivům.

H. H. Kelley (Los Angeles) v referátu *Účinky velikosti incentív na interpersonální vyjednávání* upozornil na úskalí extrapolace u experimentů s nízkou motivací. Při zvýšené motivaci za jinak stejných podmínek částečné shody a částečného konfliktu zájmů projeví dvojice vyjednávajících týmů větší tendenci k vzájemné dohodě než při nižší motivaci.

H. T. Himmelveitová (Londýn) hovořila o *Sociálním pozadí, výchově a práci*. Na základě výzkumu adolescentů ukázala, že u sociální psychologii je třeba více brát v úvahu sociální systém, v němž jednotlivec působí. To vyžaduje i odlišný typ statistické analýzy než je ten, jehož se obvykle užívá ve výzkumech socializace.

S. Faucheux a S. Moscovici (Paříž) předložili příspěvek *Psychosociologie jazyka*, v němž se zabývali vztahy mezi lingvistickými vlastnostmi a komunikačními procesy. Zkoumali vliv tlaku a vzdálenosti v komunikativním systému na redundanci a lexikální objem, a rovněž vliv změn v komunikativním kanálu na gramatickou strukturu.

E. E. Jones (Durham, USA) v referátu *Pojmová obecnost a experimentální strategie* rozlišil empirickou obecnost potvrzovanou v různých podmínkách různými procedurami, a pojmovou obecnost potvrzovanou v různých podmínkách různými procedurami, která je u sociálně psychologických jevů vzhledem k jejich kulturní podmíněnosti jediné možná.

H. Tajfel (Oxford, Anglie) v příspěvku *Povaha informace v sociálním vlivu* ukázal, že asimilace sociální informace může probíhat buď blokovaním hledání empirického potvrzení pod vlivem kompetentnosti druhé osoby, nebo selektivním hledáním tohoto potvrzení pod vlivem kompetentnosti druhé osoby.

R. Pagès (Paříž) v příspěvku *Od nedi- rektivního pozorování k experimentální reprezentaci psychosociální reality* charakterizoval pozorování jako limitní případ experimentálního přístupu proto, že i minimalizace zásahu pozorovatele zůstává zásahem.

M. Mulder (Utrecht, Holandsko) ve sdělení *Sociálně psychologický experiment jako prostředek výzkumu motivovaného chování na rovině reality* posoudil problém rozlišení reálných a ireálných podmínek experimentu.

S. Schachter (Columbia University, USA) hovořil o *Kognitivním označení tělesného stavu v souvislosti s výzkumy hladu a otylosti*.

E. Aronson (Texas) se zabýval *Problémem zjistit pocit nepříjemnosti jako funkci „disonantního“ úspěchu*. Osoba se sníženým sebevědomím vzhledem k typu úkolu bude mít nepříjemný pocit, když v řešení bude

ne očekávaně úspěšná (aplikace Festingerovy disonantní teorie).

J. T. Lanzetta (Dartmouth, USA) shrnul výzkumy přímých a nepřímých procedur při *Kontrolě a měření subjektivní nejistoty*.

M. von Cranach (Mnichov) hovořil o *Změně postoje a pravděpodobnosti „bumerangového efektu“ jako funkci zakotvenosti v hodnotové orientaci*.

V. N. Subkin (Novosibirsk) předložil sdělení *Kvantitativní vyhodnocování ve výzkumu kolektivu*. K výzkumu vztahů ve skupině vědeckých pracovníků použil pětibodového systému.

J. P. French (Michigan, USA) v příspěvku *Metodologické problémy lékařské sociální psychologie* dokumentoval nutnost vyloučit kauzální mezičlánky mezi sociálním prostředím a nemocí.

A. L. Svencickij (Leningrad) shrnul výzkumy zaměřené na *Zvýšení efektivnosti interviewu jako metody sociální psychologie*.

H. B. Gerard (Kalifornská univerzita, USA) v příspěvku *Účinek přisnosti výběru na sympatii ke skupině* interpretoval z hlediska disonantní teorie fakt, že čím více subjekt trpí, aby něčeho dosáhl, co se potom ukáže jako bezcenné, tím pozitivněji hodnotí to, čeho dosáhl.

L. Bark a N. S. Mansurov (Moskva) předložili sdělení o *Metodě „sociálních jednotek“ v sociální psychologii*. Sociálními jednotkami chápou statisticky vydělené skupiny lidí, pro něž je charakteristická přítomnost řady parametrů.

J. Janoušek (Praha) v předloženém příspěvku *Reverzibilita interakční analýzy* posoudil možnost využít ke klasifikaci interakčních jednotek reverzibility procesu interakce mezi iniciátorem a příjemcem.

Celkové materiály zařazené do programu symposia ukazují, že složitost sociálně psychologických jevů není dnes již důvodem k rezignaci na jejich exaktní zachycení a rozbor. Usilovné přezkoumávání různých výzkumných metod postrádá však dosud širší, propracovanou teoretickou bázi.

2. Další symposium se zabývalo *Utvářením osobnosti v kolektivu*. Jeho organizátory byli L. I. Božovičová (Moskva) a U. Bronfenbrenner (Cornell University, USA). Symposium si kladlo za cíl objasnit, jaká je úloha jednotlivých sociálních faktorů působících na subjekt, a jakou roli tu má naopak sám subjekt, jeho minulá zkušenost, vztahy k okolí a vlastní aktivita.

L. I. Božovičová v referátu *Stálost osobnosti, proces a podmínky jejího utváření* shrnula výsledky práce svého kolektivu zabývajícího se výzkumem utváření mravní stálosti osobnosti u dětí. Mezi použitými výzkumnými metodami měl hlavní místo „přetvářecí experiment“, tj. výzkum dětí v podmínkách aktivního formování jejich osobnosti.

Jednotlivé oblasti tohoto výzkumu byly konkretizovány v příspěvcích L. S. Slavj- nové *Výzkum dětí s afektivními formami*

¹ Celkový přehled kongresu přináší Československá psychologie.